

A bírálóbizottság értékelése

Tamáská Máté *Örmény városépítészeti Erdélyben* című disszertációja, Szamosújvár, Erzsébetváros, Gyergyószentmiklós és Csíkszépvíz örmény lakosságának 17–19. századi társadalomtörténetét és integrációs folyamatát építészeti források alapján, komparatív módszerrel vizsgáló interdiszciplináris munka, melyben az ilyen komplex módon ritkán körüljárt problémát tárgyaló értekezés a művészettörténet, a településszociológia és a kisebbségkutatás tudományterületeit kapcsolja össze.

A mű központi tézise, hogy az erdélyi örmény közösségek útja, amely a diaszpóra rendi különállásán át az asszimilációig vezetett, az épített örökségen keresztül is megragadható. Módszertani szempontból a szakirodalomban domináns esettanulmányok helyett az örmény közösségek komparatív vizsgálatával jobban megragadhatók a közös és egyedi jellegzetességek. A doktori műként benyújtott könyv számos korábban nem ismert forrást tárt fel, vagy az örmény megtelepülés szempontjából nem értelmezett forrást dolgozott fel. A szöveg jól érthető és olvasható, logikusan tagolt, az ábrák a megértést erősítik.

A szerző a négy, különböző hierarchiaszintet képviselő település táji beágyazottságának, városszerkezetének, ill. szakrális, köz- és magánépületeinek léptékváltó összehasonlító vizsgálata alapján értelmezi az örmény közösségek épített környezetre gyakorolt hatását, különösen az elkülönülés vs. asszimiláció, ill. a helyi hagyományok vs. kulturális transzfer dichotómiákra helyezve a hangsúlyt. Megállapítja, hogy az örmények katolikus integrációja megjelenik az építészeti formanyelvben: a barokk építészeti a katolikus egyházi uniót és az uralkodó felé való lojalitást fejezte ki, a betelepülőknek nem volt saját nemzeti stílusuk. Szintén megállapítja, hogy a négy vizsgált örmény kolónia különböző stációkat és életformákat testesít meg. Az integráció során három tényező vizsgálatát emeli ki. 1. Az adaptív (városok és falvak közti közvetítő) építészeti formakincset elsősorban a jogállásbeli különbség határozta meg, mely a települések térszerkezetének alakítására is hatott. 2. A foglalkozás is befolyásolta a „felülről másolt” mintákat. 3. A modernizációs folyamat hatására a 19. század második felére a településképet meghatározó örmény központi részek elveszítették privilegizált helyzetüket. Az egykori főterek főutcává válása megszüntette az örmény lakosságú tér zártságát. A vasút kiépítése a centrumok iparát segítette, a perifériáikat viszont elsoványította.

A vélemények alapján a szerző meggyőzően mutatta be, hogy az általa választott módszer – az épített örökség forrásként való használata egy társadalomtörténeti kérdés megválaszolására – jól működik és hatásosan rendezi a korábbi szakirodalomban külön-külön tárgyalt erdélyi örmény közösségeket egy, koherensen felépített módszertani keretbe. Kitűnő az örmény és a görög énkép összehasonlítása, Szamosújvár térszerkezetének, az organikus déli és a megtervezett északi résznek az elemzése, az újkori kerített templomok tágabb kontextusba helyezése, a Duna-menti kerített szerb templomokkal való összehasonlítása.

A disszertációban a szerző olykor pontatlan történeti fogalmakat alkalmaz. A barokk arisztokratikusságának, a szőlő és a társadalmi élet felporzódulásának összekapcsolása az opponens szerint vitatható, miként az alkalmazott történeti protestantizmus-értelmezés is. A kivitelezők-tervezők nevének hiányában a kultúrtranszfer folyamata, a kapcsolati háló a barokk korszakban nem nyomonkövethető. A disszertáció ugyan megmutatja azt, ami elválaszt, de azt nem, ami a négy kolónia nagyon különböző tagjait egységes csoporttá tenné. Olyan példákat is célszerű lett volna ezért megnézni, amelyek esetében az etnikum biztosan nem játszott szerepet a városépítészetben. A bizottság kiemeli, hogy a vita során a disszertáció különösen nagy szakmai felkészültségről tett tanúbizonyságot. Továbbgondolásként érdemes lenne az erdélyi örményekkel azonos időben bevándorló szerbek, és a katolizált rutének és románok 18. századi szakrális építészetét is összevetni, a moldvai és havasalföldi, román kultúrába integrálódó örmény közösségek építészeti formakincsével, vagy a Magyarországon túlmutató, de birodalmi kereteken belül maradó galíciai örmény építészettel.